

Ihor Curkan

Państwowy Uniwersytet w Chersonie, Ukraina

Symbolika florystyczna w poezji Ołeksandra Ołesia oraz w twórczości francuskich i polskich symbolistów

Ołeksandr Ołeś ukazywał symbolikę florystyczną w swojej twórczości na różnokrotnie sposoby. Najczęściej była to – podobnie jak u francuskich i polskich symbolistów – projekcja świata ludzi na uniwersum roślin. Literacki obraz kwiatów posiadał od dawien dawna głębokie znaczenia symboliczno-pojęciowe. Przedstawiano go na przykład jako obiekt kultu obrzędów rodzinnych, świadczący o odwiecznej mądrości danego narodu w całej jego skomplikowanej i zarazem sprzecznej spójności. Odzwierciedlał on ponadto specyfikę narodową tej lub innej literatury i przedstawiał najważniejsze cechy grup etnicznych.

Zainteresowanie symboliką florystyczną warto więc przede wszystkim rozpatrywać jako wyraźny element poetyckiej wyobraźni artystów końca XIX i początku XX wieku, który stał się jednocześnie źródłem ich twórczego natchnienia, spokoju oraz harmonii. U Aleksandra Wesełowskiego zjawisko owo – stanowiąc połączenie z animizmem oraz z wiarą człowieka w uduchowanie zjawisk przyrody – dało na przykład podstawę do stwierdzenia pierwotnego związku między światem ludzi i roślin¹.

Metaforyczne konteksty symboliki florystycznej

Celem niniejszego artykułu jest ujawnienie metaforycznych kontekstów symboliki florystycznej w poezji Ołesia oraz francuskich i polskich

¹ А. Веселовский, *Историческая поэтика*, Москва 1989.

symbolistów, wyrosłej jeszcze z ich egzystencjalnych dociekań o istnieniu człowieka oraz przyrody. Dzięki analizie porównawczej twórczości zaprezentowanych tu artystów pragniemy prześledzić funkcjonowanie symboliki roślin w ich dziełach.

Warto w tym miejscu zaznaczyć, że doświadczenia emocjonalne Olesia oraz symbolistów francuskich i polskich zawierają się w ich twórczości w głównej mierze w symbolach reprezentowanych przez kwiaty. To, co emotywne, odzwierciedla się tu więc we wciąż powstających nowych symbolach, których zasadnicza treść ulega ciągłym modyfikacjom znaczeniowym. Wywołuje pewne asocjacje oraz stwarza określoną, acz tajemniczą paletę stylową.

Oleś zachwycał się pięknem natury. Stanowiła ona dla niego nie tylko swoisty rodzaj natchnienia poetyckiego, ale również źródło równowagi duchowej. Widać to właśnie w jego poezji. Składają się na nią bowiem lirycznie scalone ze sobą – często skrajnie różne – wspomnienia oraz wrażenia ukraińskiego artysty, zaświadczone o jego intertekstualnym bogactwie asocjacji poetyckich.

Liryka Ołeksandra Olesia² wyrasta z recepcji twórczości Kazimierza Przerwy-Tetmajera – piewcy piękna i bogactwa ludzkiego serca³. W poezji ukraińskiego artysty znajdziemy bowiem sporo twórczych parafraz nawiązujących wprost do utworów poety polskiego, a czasami nawet „prześpiewów” i tłumaczeń jego tekstów. Wiersze Przerwy-Tetmajera w przekładach Olesia (*Що сонце блискує, як сонця усміх його... Чом ви пахучії квіти не квітнете...*) cechuje charakterystyczne połączenie harmonii bycia z polisemantycznymi znakami wewnętrznych odruchów ludzkiej duszy. To w takim razie utwory, w których nastrój fatalnej tęsknoty i melancholii przepelnia serce bohatera lirycznego, stanowiąc zarazem wspólny dla estetyki młodopolskiej i ówczesnych ukraińskich poetów literacki obraz dwóch światów. Składa się tu nań głównie powszednia rzeczywistość, naznaczona cierpieniem i krzywdą, której przeciwstawia się jawnie wymarzony świat harmonii, reprezentowany przez trzy zwycięskie wartości – miłość, piękno i prawdę:

Що сонце блискує, як сонця усміх його
Тебе не розбуркує вранці.
Що зорі як сяєво їх
Чола не цілує коханці.

² K. Przerwa-Tetmajer, *Poezje*, Warszawa 1974.

³ O. Olesь, *Поетичні твори. Лірика. Поза збірками. З неопублікованого. Сатира*, т. 1, Київ 1990.

Що квіти, як кольори їх
 Що люди, коли серед їх
 Не має жодного друга
 Що пустка, як чорні думки
 Вона навіває на ніч⁴.

Najbardziej ulubione obrazy poetyckie Ołesia i Przerwy-Tetmajera – słońce, gwiazdy, las, step, górskie strumyki, morze – powiązane tutaj więc zostały z marzeniami, nadzieją oraz wiarą. (*Ще не доказані казки,/ А вже юнацтво на порозі.../ Замість річок, степів – книжки,/ Гіркі науки порошки,/ І замість сміху часто сльози.// Прошло юнацтво. Казка знов,/ Знов наче казка, тільки друга...// Родина, тисячі думок.../ І громадянські обов'язки./ Від них до себе – ні на крок!/ І дні без сонця, без квіток,/ І цілі роки йдуть без казки»⁵ w Ołeksandra Ołesia oraz "Ото мені той шум, завжди той самий, однозвучний та вічний, багато літ, з найранішого дитинства, знаний-бо тільки – й лину думкою в пройдешність, скільки ж то разів бачу себе над сим гірським струмком, так саме з заплющеними очима в нього вслуханого, з таким-же жалем, з такою-ж самою журбою безмірною в душі. Проходили літа мого дитинства, йшли роки моєї весняної молодості, і зараз линуть роки життя що-раз далі й безповоротно, – і знову стою сьогодні над тим струмком, з тим самим жалем в душі, з тим самим безкраїм смутком» u K. Tetmajera)⁶.*

Liryczni bohaterowie poetów młodopolskich i ich ukraińskich rówieśników szukają momentów szczęścia głównie na łonie natury [»Bo szczęście jest jak światełko w chmurach: wyglądnie na chwilę, zamigoce, ale tak łatwo znowu się chowa» (K. Przerwa-Tetmajer)]⁷, co staje się życiodajnym źródłem ich wewnętrznej siły i piękna. „Estetyzacja przyrody stanowiąc – wedle właściwej obserwacji Mikołaja Jacenka – analogiczne zjawisko względem pojęcia ludzkiej duszy, była ucieczką od okrucieństwa i wulgarności życia ziemskiego, stając się w końcu formą pasywnego protestu przeciwko zastanej rzeczywistości; smutek w wymiarze kolektywnym i jednostkowym był w tym wypadku również niczym innym, jak wyrazem

⁴ Tamże, s. 496.

⁵ Tamże, s. 167.

⁶ K. Tetmaep, *Мелянхолия*, Київ 1898, s. 20.

⁷ Tamże, s. 21.

społecznej treści świata wewnętrznego danej osobowości i zarazem jej nieustannego poszukiwania harmonii i łączenia się ze światem”⁸.

Kontaminacja smutku, przygnębionych stanów ludzkiej duszy oraz odczucia samotności została u Olesia przedstawiona kolorystycznie. Dostrzeżemy to bez trudu w jego poetyckim utworze *Dlaczego wy pachnące kwiaty nie kwitniecie...*, którego podtytuł nosi nazwę *Z Tetmajera*:

Чом ви пахучії квіти не квітнете,
Чом не всміхаєтесь небу блакитному,
Вітаю, повітрю, собі?!
Чом до сирої землі ви схилилися,
Губите з келихів сльози безгучні,
В'янете, сохнете в тихій журбі⁹.

Tytułowy obraz-symbol „pachnące kwiaty” jest więc w tym miejscu pojmowany przez poetę jako analogia do metaforycznego konterfektu „losu-niedoli”, stanowiącego swoisty klucz tematyczny przedstawionego tutaj utworu. Bohater liryczny zadając fundamentalne dla wiersza pytanie: „Dlaczego wy pachnące kwiaty nie kwitniecie?”, skupia się na losie swego narodu, a dokładniej jego niedoli – ukazanej przez pryzmat ówczesnych utworów narodowo-poetyckich – którego stanowi symboliczną personifikację. Obraz „kwiatów pachnących” staje się w owym tekście ponadto uosobieniem „duszy ludowej”, żyjącej w okrutnych realiach powszednich. Kwiaty odczuwają bowiem, że są samotne w świecie, który wydaje się im smutny i łzami obłany:

Жадібно квіти до мене поглянули
Тихо зітхнули і кажуть мені –
Хочеш ти знати чому ми не квітнемо,
Чом не всміхаємось небу й весні
Виросли ми на безлюдному каменю,
Пишно розквітли ми миттю холодною,
Вранці мороз нас побив...¹⁰

⁸ М. Яценко, *Українська романтична поезія 20-60-х років XIX ст.*, [w:] *Українські поети-романтики: Поетичні твори*, Київ 1987, s. 34.

⁹ О. Олесь, *Поетичні твори. Лірика. Поза збірками. З неопублікованого. Сатира*, т. 1, dz. сут., s. 368.

¹⁰ Тамże, s. 368.

Jedność organiczna

Indywidualne przeżycia Ołesia oraz francuskich i polskich symbolistów wcielają się więc w ich utworach w ukryte znaczenia zawarte w literackich obrazach kwiatów. Tak oto powstaje jedność organiczna porządku eterycznego (słońca), dusz roślin i *psyche* artysty, stanowiąca uosobienie twórczego rozkwitu, związanego wprost z witalistycznym wzmaganiem się sił przyrody (zob. *Czar ranka* Leopolda Staffa):

Poranek wniebowzięty, natchniony zachwytem,
Wznosi z barwnych kadzielnik ziół wonie ofiarne...
Słodko w krąg jak w dzieciństwa dniach, gdy pod błękitem
Rozkosz niewinna była, a szczęście bezkarne¹¹.

Pod znakiem harmonijnej współkreacji wyróżniają się więc w interesującej nas twórczości polne kwiaty, które zawierają w sobie symbolicznie – w duchu poetyckiej wizji pisarzy – niebiańskie piękno łąk, gajów, ogrodów, lasów i pól. To jednak obraz kwiatów w poezji Ołesia sprawia, że czytelnik jeszcze dogłębniej mierzy się w niej z traumatycznymi refleksjami artysty i z jego lirycznymi interpretacjami ogólnej obojętności ukraińskiego narodu («І вгледіли айстри, що вколо – тюрма .../ І вгледіли айстри, що жити дарма»)¹². Dostrzegamy tu więc: cierpiący los piewcy («Очі розкрила конвалія біла/ І в дивуванні застигла, зомліла.../ Бо понад нею мовчки кімната пустельна сіріла»), wiosenne kwitnienie ziemi rodzimej («І всі розкоші весняні,/ Всю вроду, всю красу безкраю,/ Як втілити її»)¹³, wyznanie miłości („Де в’ються й стеляться барвінки/ І обгортають рутти стан,/ Де в’януть трави смарагдові,/ З квіток не зводячи очей”)¹⁴, delikatność uczuć młodzieńczych, owianych wewnętrzną atmosferą cierpła („Зелено, любо, і сіється сніг.../ Зимно становиться... Трави й квітки хутко вбираються в білі свитки,/ В хустках всміхаються личка жоржин,/ В смушки сховались корали шипшин,/ В ряднах нап’ятих стоять нагідки,/ Всі чорнобривці наділи

¹¹ L. Staff, *Poezje zebrane*, t. 2, Warszawa 1967, s. 78.

¹² O. Oles, *Поетичні твори. Лірика. Поза збірками. З неопублікованого. Сатира*, т. 1, dz. cyt., s. 368.

¹³ Тамże, s. 122.

¹⁴ Тамże, s. 135.

Ihor Curkan, *Symbolika florystyczna w poezji O. Olesia oraz w twórczości francuskich i polskich symbolistów*

шапки”¹⁵, smutek duszy („В дзвіночки сині обернуло/ Зітхання змучених грудей”)¹⁶, ucieleśniający się w obrazach *astrów, konwalii białej, żonkilów, tulipanów, fiołków, białych begonii, dmuchawców, żyta z bławatkami, niezapominajek z błękitu, bodziszka, czerwonych i różowych lewkoń, barwinku, ruty, traw szmaragdowych, dalii, dzikiej róży, nagietków, aksamitek, niebieskich dzwonków*.

Różnobarwność polnych kwiatów tonuje tutaj jednak nie tylko „uskrzydłone serce” bohatera lirycznego owego utworu podczas jego kontemplacji przyrody (antytezy realnego świata „apokaliptycznych zdarzeń” symbolizowanych przez cierpiętniczy los Ukrainy), lecz także jego wiarę w wyzwolenie swojego narodu:

Хтось зірвав фіалку й кинув,
Умирає... баче смерть,
.....
небуття вона родилась,
Чула, бачила, жила,
І з надією вмирає
Знову вглядіти життя¹⁷.

Poetycki wątek kwiatów stanowi w takim razie w twórczości Olesia oraz francuskich i polskich symbolistów tajemniczą sferę semantyczną pełną przeróżnych asocjacji pojęciowych, wpływających również wprost na określony styl danego wiersza (np. liryk *Ona* Przerwy-Tetmajera):

Ranek promienny, ciepły, pogodny, radosny,
rozkosz ziemi, powietrza, wody i błękitu,
pełen woni róż, lilii, heliotropu, sosny,
upajający ranek pierwszego dnia wiosny,
budzący bezmiar marzeń, tęsknot i zachwyty¹⁸.

Symboliczne nagromadzenie ludzkich emocji w obrazach *kwiatów polnych/ "les fleurs des champs"* („trèfle” – „koniczyna”, „luzerne” – „lucer-

¹⁵ Tamże, s. 165.

¹⁶ Tamże, s. 175.

¹⁷ Tamże, s. 378.

¹⁸ K. Przerwa-Tetmajer, *Poezje*, dz. cyt., s. 123.

na”, „blancs gazon” – „białe trawniki”, „muguet” – „konwalia”, „campanule” – „dzwonek”, „dahlia – fleur grasse et riche” – „dalia – miękki i piękny kwiat”) Paula Verlaine’a, („hyacinthe” – „hiacynt”, „glaiëul fauve” – „dziki mieczyk”) Stéphane’a Mallarmé oraz („renoncule” – „jaskier”) Charlesa Baudelaire’a przyczyniło się u nich do wytworzenia swoistej „wizji-milczenia”, w której „ja” liryczne wykraczając wpierw poza świat li tylko ludzkich doznań, kontempluje rzeczywistość w nad wyraz refleksyjny sposób [„Les wagon filent en silence/ Parmi ces sites apaisés” – „Wagony lecą w ciszy/ Wśród uspokajających landszaftów” (Verlaine)]¹⁹.

Strukturę swojego lirycznego świata wybudował natomiast Oeś na binarnej opozycji, odzwierciedlającej dwie sfery przeżyć poety. Ich podstawą stały się skomplikowane i wielorakie uniwersa człowieka oraz przyrody. Wydaje się więc, że nieprzypadkowo piękno natury było dla ukraińskiego artysty symbolicznym ekwiwalentem odzyskania własnej duszy, skrywającej się w słowach utkanych z jednej strony z optymizmu, miłości, nadziei i wiary („Тюльпани червоні, золотисті, рожеві,/ Як келихи-чари з пахучим вином,/ За мурами в квітах вінчальних дерева,/ I сам Молодий наш, наш Май за вікном”)²⁰, a z drugiej z cierpienia, poniżenia, beznadziei i nienawiści („А тут, у лікарні, тут стогони, крики,/ Прощання, і сльози, і зведення рук,/ I чуть, як комусь вже заграли музики,/ I жах на обличчя сідає, як крук”)²¹.

Duchowa symbioza

Obraz kwiatów w liryce Olesia pozostaje pewną formą duchowej symbiozy przyrody z poetą („Staną bławatki w łzach nad tobą”). Ona to stanowi też swego rodzaju wieczne źródło natchnienia artysty („Lecz ty dla mnie – słońce i ciepło”). Symbolizuje je tutaj czułość i liryzm duszy ukraińskiej ukazanej na tle odwiecznych, wyzwoleńczych wojen tego narodu („I волошкам синім в полі, серед трав/ Я казки чудесні і легенди склав”). Ukrytego znaczenia nabiera w owej twórczości nawet wianek ukraiński. Warto go tu bowiem odczytywać przez pryzmat sakralnego związku Olesia (piewcy stepu) z utraconą rodzimą ziemią. Nieprzypadko-

¹⁹ P. Verlaine, *Les poètes maudis: Oeuvres complètes*, v. 1, Paris 1960, s. 102.

²⁰ O. Oeś, *Поетичні твори. Лірика. Поза збірками. З неопублікованого. Сатира*, т. 1, dz. cyt., s. 67.

²¹ Tamże, s. 189.

wo przecież barwy różnych kwiatów w wianku pełniły – w szczególności u Słowian – symboliczną rolę godła narodowego. Był on także – zgodnie z ludowymi legendami – alegorycznym wyobrażeniem słońca, wiążąc się w ten sposób z ideą żywności i dobra²².

Nawet uczucia i przeżycia kobiet wyrażają się w interpretowanej przez nas twórczości poprzez język symboli („niezapominajki z błękitu” – prawdziwa miłość, „rumianek” – cnota dziewczęca i czystość, łono żeńskie, „bławatki” – delikatność, „laur” – sława, „dzwonki” – wdzięczność, „mak” – luksus, „barwinek” – młodość, „jaskier” – sympatia, „kalina” – piękno kobiety, symbol Ukrainy, „stokrotki” – nadzieja):

Для краси та для оздоби
Щоб було з чого сплітати
Запашні вінки на коси
І пускати їх на воду
На Івана, на Купала²³.

Warto w tym miejscu też wspomnieć, że z refleksji poetyckich Olesia i Staffa nierzadko wyłaniały się bezkresne przestrzenie dzikiej przyrody [„Розкішний степ... Убогі села.../ Це ти, мій краю чарівний?! Мій рідний край такий веселий,/ Мій рідний край такий сумний!” (Oleś) oraz („Teraz jestem bezbrzeżnym, wolnym, dzikim stepem!” (Staff)]²⁴.

Wiersze *Le Léthé* Baudelaire’a oraz *Niedziela* Staffa aktualizują natomiast światopoglądową ważność ludzkiego losu, sprzężonego bezpośrednio ze światem roślin. To w drugim z powyższych tekstów padają następujące słowa:

Zawróce tam, gdzie zielono,
Do źródła,
Nad którym kwitną niebem
Dziecinne niezapominajki
I pamięć w ciszy szuka ustami
Twojego imienia²⁵.

²² *Словник символів культури України*, Київ 2002, s. 43.

²³ O. Olesь, *Поетичні твори. Лірика. Поза збірками. З неопублікованого. Сатира*, т. 1, dz. cyt., s. 378.

²⁴ L. Staff, *Poezje zebrane*, t. 2, dz. cyt., s. 156.

²⁵ Tamże, s. 160.

Zwiędłe i grobowe kwiaty w prezentowanych tu utworach (*czerwony mak, nieśmiertelniki, kłujący bodiak, porcelanowe niezapominajki*) uosabiają z kolei: ludzką miłość [„Et respirer, comme une fleur flétrie/ Le doux relent de mon amour défunt” (Baudelaire)]²⁶, historyczną pamięć narodu [„Безмежний степ червонить мак,/ Немов згадать про давнє хоче,/ Що не один упав козак/ За матір, батька й степ співочий” (Ołeś)], jak również empatyczne postrzeganie cierpienia pokrzywdzonych [„Лише безсмертники синіли/ На їх могилах мовчазних” (Ołeś)].

Ołeś oraz francuscy i polscy symboliści przedstawiają więc w swoich utworach właściwy sobie obraz świata wyrosły z ich indywidualistycznej percepcji rzeczywistości. Osobnego znaczenia nabiera tu właśnie symbolika kwiatów (z ich rozmaitymi odcieniami kolorów i specyficznymi zapachami). Sugeruje ona bowiem pewien niepowtarzalny nastrój, wyjątkowo współbrzmiający z duchowym wymiarem analizowanej przez nas twórczości:

Слова в поезії – квітки
І щоб сплітати з їх вінки,
І щоб давати перли-штуки,
Потрібні час і майстра руки²⁷.

Róża

Czytając utwory Ołesia czy francuskich i polskich symbolistów, widzimy że najczęstszą reprezentantką świata kwiatów pozostaje u nich „malwa-róża”. W jej symbolicznym znaczeniu zawierają się bowiem – szeroko ugruntowane w naszej świadomości – rozmiate ludzkie uczucia oraz dążenia.

W poezji ukraińskiej „malwa-róża” była nie tylko wcieleniem: *piękna dziewczynu* [„Цвітуть троянди, повні вроди!” (O. Ołeś)], *jej delikatności* [„Хочу я троянди, що цвіте в саду,/ Скільки я для неї дивних слів знайду” (O. Ołeś)], „Гей, пристроїв я образ твій в гірлянди/ Блідих конвалій, ірисів і рожі,/ І враз з тоскою влив я в черти гожі/ Ніжну принаду гордої троянди” (P. Кармаński)²⁸, *obrazu kochanej królowny* [„І погляд твій впивається стрілою,/ Коли я думкою легкою/ Торкнувся

²⁶ Ш. Бодлер, *Поезії*, Київ 1999, s. 56.

²⁷ О. Олесь, *Поетичні твори. Лірика. Поза збірками. З неопублікованого. Сатира*, т. 1, dz. сут., s. 390.

²⁸ П. Карманський, *Поезії*, Київ 1992, s. 78.

твоїх очей-квіток” (O. Ołeś)], ale i *duszy zmarłych* („Підтяті людською рукою,/ Стоять троянди на столі,/ І скільки душ прозоро-чистих/ Довчасно скошено життям”), „Ти ж мене звав королівною” (H. Czuprynka)²⁹, *cierpienia artysty* [„Як падають влітку з троянд пелюстки,/ Так падала кров з мого серця” (O. Ołeś)], a także *narodu, jego pragnienia wymarzonej wolności* [„Дайте нам дихати грудьми вільніш.../ Наші гарячі уста остудіть,/ Нас напоїть, напоїть, напоїть” (O. Ołeś)].

Jeszcze z ukraińskiej mitologii wiadomo, że „car-kwiat” – róża – asocjował się z krwią i był symbolem „Taurus-Tour”, czyli nieba [„Небо, неначе в трояндах, цвіло,/ Хмари від жару займались/ І починали горіти” (Ołeś)].

Ze swoistą interpretacją symboliki „róży” spotkamy się również w poezji francuskich i polskich symbolistów, pragnących za jej pomocą stworzyć szczególny wymiar emocjonalny prezentowanej przez siebie twórczości. Była ona u nich bowiem często scalana z motywem piękna przyrody i dążenia do ideału absolutnego. Wielokrotnie literacko opiewana zaświadczała jednocześnie o poszukiwaniu świata nierealnego. W ten sposób pisarze owi zbliżali się do bogatej tradycji poezji symbolistycznej, w treści której zjawiska miłości i harmonii portretowano często pod postacią duszy i kwiatu.

Z kolei elegijny nastrój wynikał najczęściej u przytaczanych tu symbolistów z poczucia żalu płynącego z ich niezrealizowanych marzeń natury niepodległościowej [„Як зграї хмар, нас вітер гнав,/ Нас, переможених, розбитих,/ І блиск пожеж нас оточав вінком, трояндами повитих” (Ołeś)]. Wiązał się on też tutaj z ideą końca doczesnego życia [„I opada róża błada,/ Rozsypała listki...” (Przerwa-Tetmajer)³⁰] oraz z tęsknotą za ideałem [„roses fanées” – „blakłe róże” (Baudelaire)]³¹. Symboliczny obraz smutku występował wówczas po wielokroć pod poetycką postacią zwiędłych róż.

Wianek spleciony z róż w utworze *O różo, sumiasty kwiecie!* Olesia pozostaje natomiast symbolem wymarzonego i szczęśliwego ludzkiego życia. Stanowi on też formę lirycznej projekcji artysty. Wiąże się bowiem z jego nad wyraz duchowym postrzeganiem bieżących spraw we własnej ojczy-

²⁹ Г. Чупринка, *Поезії*, Київ 1991, s. 98.

³⁰ K. Przerwa-Tetmajer *Poezje*, dz. cyt., s. 105.

³¹ Ш. Бодлер, *Поезії*, dz. cyt., s. 83.

³² О. Олесь, *Поетичні твори. Лірика. Поза збірками. З неопублікованого. Сатира*, т. 1, dz. cyt., s. 397.

znie („З моєю мрією ясною сплелось життя в один вінок/ І слізьми, вилитими мною, скропило усміхи квіток”)³².

Motyw róży stanowi ważny element pejzażu poetyckiego francuskich i polskich symbolistów. Występuje u nich bowiem częstokroć jako symbol *poezji, twórczego natchnienia* [„Ce père nourricier, ennemi des chloroses/ Eveille dans les champs les vers comme les roses” (Baudelaire)] oraz *chorobliwego stanu artysty*, związanego z problematyką samotności, desperacji, chandry i jawnego rozczarowania przyrodą [„Je suis un vieux boudoir plein de roses fanées” (Baudelaire)³³; „A między zielska i wykroty, / Jak lęk, jak żal, jak dech tęsknoty,/ Wtulił się krzak dzikiej róży...” (Staff)]³⁴. Odnosi się on także do: *piękna dziewczęcego* [„Le sais-tu? Oui!/ Pour moi voici des ans/ Voici toujours que ton sourire éblouissant prolonge la même rose...” (*Mallarmé*)]³⁵, *natury kobiecej, męczeństwa* [Et, pareille à la chair de la femme, la rose Cruelle, Hérodiade en fleur du jardin clair/ Celle qu’un sang faroche et radieu arrose! (*Mallarmé*)]³⁶, *ciszy* [„Si tu veux nous nous aimerons/ Avec tes lèvres sans le dire/ Cette rose ne l’interromps/ Qu’à verser un silence pire” (*Mallarmé*)]³⁷, *czystości i kobiecej doskonałości* [„Son cher corps rare, harmonieux/ Suave, blanc comme une rose” (Verlaine)]³⁸, jak też *sławy* [„Mais moi j’ai gardé la mémoire/ De votre rose, et c’est ma gloire” (Verlaine)]³⁹.

Z czołową funkcją poetycką obrazu róży w utworach Ołesia oraz francuskich i polskich symbolistów wiążą się też: jej pewne osobliwości kolorystyczne [(„rożowa róża”, „czerwona róża”, „blade płatki róży” (Ołeś), „blada róża” (Przerwa-Tetmajer), „les roses livides” – „martwo-blada róża”, „les roses étaient toutes rouges” – „czerwone pełne róże” (Verlaine), nastrojowa „la rose cruelle” – „okrutna róża” (Verlaine)] oraz asocjacje zapachowe [„В вазі в кімнаті троянди стоять,/ Дивляться ясно, цвітуть і пахнуть” (Ołeś)], które odznaczają się szerokim spektrum metaforycznym.

Ciekawy wydaje się tu fakt, że w utworach Ołesia dominują czerwone, różowe oraz blade kolory róż, czyli barwy które, z jednej strony sym-

³³ Ш. Бодлер, *Поезії*, dz. cyt., s. 28.

³⁴ L. Staff, *Poezje zebrane*, t. 2, dz. cyt.

³⁵ С. Маллярме, *Поезії*, Київ 1990, s. 96.

³⁶ Tamże, s. 97.

³⁷ Tamże, s. 107.

³⁸ P. Verlaine, *Les poètes maudis: Oeuvres completes*, v. 1, dz. cyt., s. 114.

³⁹ Tamże, s. 115.

bolizują piękno, radość i miłość, a z drugiej – gniew (związany u poety z duchem nieposłuszeństwa wyrosłym z traumatycznych doświadczeń): „І може б, умер я, коли б не мій гнів/ Припік, як огонь, мої рани”.

Decydującą kwestią w portretowaniu kwiatu róży w lirycznych utworach francuskich i polskich symbolistów pozostaje problematyka związana z artystycznym poszukiwaniem sensu prawdziwego istnienia, skrytego często za zasłoną twórczej ascezy. Istotnej roli nabiera tu także proces estetyzacji, któremu poddają się – subtelnie odmalowywane przez twórców w ich wierszach – nastroje beznadziejnego smutku i samotności, wywołane najczęściej uczuciem życiowej pustki artystów wynikłej z partycypacji w społeczeństwie wyjąłowanym z rudymenarnych wartości duchowych.

Kolejny z elementów mistrzowskiej sztuki barwnego opisu świata przez symbolistów dotyczy obrazu lauru. Jego kultowy w swojej tradycyjnej istocie wizerunek był u nich zazwyczaj spleciony z lirycznym portretem róży. Takie połączenie poetyckich środków wyrazu symbolizowało na przykład u Ołesia miłość do ojczyzny i wiosny („Скільки лавра розцвіло навесні,/ Стільки пісень в моїм серці літає,/ Всі тобі думи мої і пісні”), natomiast w przypadku Mallarmé’go⁴⁰ („Et ce divin laurier des âmes exiles/ Vermeil comme le pur orteil du séraphin que rougit”) wiązało się z poczuciem dojmującego splinu w wymiarze społecznym i jednostkowym.

W utworach lirycznych *Pieśń Ołesia*, *Le rossignol* Verlaine’a oraz *Kto doznał miłości?* Staffa pojawia się z kolei motyw miłości („dziewczyny-róży” i „poety-słowika”) wywiedziony wprost z poetyckiej tradycji Wschodu.

Metaforyczna pieśń słowika urasta tu do symbolu ludzkiej duszy. Staje się ona bliska emblematycznej strukturze róży. Odnosi się więc do pojęcia miłości, pojmowanej w tym miejscu jako twórcze zjawisko o zasięgu uniwersalnym (*Kto doznał miłości?* Staffa):

Kto w przepaść rzucił się bez den, bez den,
A wpadł w róż obłok na zawrotny sen,
Którym odurza woń upojna, miękka?⁴¹.

Ptasi śpiew symbolizuje tutaj nie tylko przebudzenie przyrody na wiosnę, ale i szczęśliwą dziewczęcą miłość [„Зеленіла рутонька у саду,/

⁴⁰ С. Маллярме, *Поезії*, dz. cyt., s. 58.

⁴¹ L. Staff, *Poezje zebrane*, t. 2, dz. cyt., s. 230.

Цілували промені молоду,/ Щебетали рутоньці солов'ї” (Ołeś)] oraz mękę tejże miłości [„Plus rien que la voix – ô si languissantel/ De l’oiseau que fut mon Premier Amour/ Et qui chante encore comme au premier jour” (Verlaine)]⁴².

Lilia

Także kwiat lilii posiada w interesujących nas lirykach podobną w swojej symbolice warstwę semantyczną do róży. We wschodniej tradycji jest on nawet porównywany z lotosem. W utworze *Les fleurs* autorstwa Arthura Rimbauda obraz „lilii wodnej” – „la rose d’eau”, upodobia się właśnie do lotosu kosmicznego związanego bezpośrednio z mitycznym procesem formowania się struktury świata z pierwotnych wód. Niebagatelną rolę w tekście poety odgrywają też twórcze siły słońca i księżyca, rozumiane tu jako źródło życia na ziemi [„Des pieces d’or jaune semées sur l’agate, des pilier d’acajou supportant un dome d’émeraudes, des bouquets de satin blanc et de fines verges de rubis entourent la rose d’eau” (Rimbaud)]⁴³.

Symboliczne znaczenie kwiatu lilii wydaje się – w kontekście różnych narodowych tradycji literackich – niejednoznaczne. U interpretowanych przez nas symbolistów występuje on na przykład jako zróżnicowane pojęcie emotywnie. Pojawia się zazwyczaj pod postacią obrazu-zjawy i jest trwałym elementem systemu światopoglądowo-estetycznego prezentowanych tu artystów. W utworach Ołesia i Staffa poliwalentny symbol lilii syntetyzuje w sobie w głównej mierze: pamięć o poczuciu samotności [„I jak błękitnych lilii wysmukłe kielichy,/ Kędyś się w toni nieba rozwiewają cichej,/ Niby modlitwy ludzkich serc w próżni milczenia” (Staff)]⁴⁴, nieszczęsny los pokrzywdzonego narodu [„О, прости, візьми на спомин цю лілею” (Ołeś)] oraz nadzieję na wyzwolenie [„Хай зацвітуть в серцях лілеї,/ Братерство, воля і любов” (Ołeś)]⁴⁵.

Sięgając do mitologii starożytnej, dowiadujemy się choćby, że lilia była popularna w całej antycznej Europie. Podobną estymą cieszyła się ona zresztą w wiekach średnich. We Francji na przykład „Fleur – de – lys” – „kwiat

⁴² P. Verlaine, *Les poètes maudis: Oeuvres complètes*, v. 1, dz. cyt., s. 54.

⁴³ А. Рембо, *Поэтические произведения в стихах и прозе*, Москва 1988, s. 256.

⁴⁴ L. Staff, *Poezje zebrane*, t. 2, dz. cyt., s. 158.

⁴⁵ О. Олесь, *Поетичні твори. Лірика. Поза збірками. З неопублікованого. Сатира*, т. 1, dz. cyt., s. 89.

lilii” pojawiał się na godłach królewskich, będąc nieodłącznym elementem sztandarów i herbów. W herbie Ludwika IX Świętego kwiat ten występował razem ze stokrotką. Trzy lilie były nawet przedstawione na jego sztandarach podczas wypraw krzyżowych. Ich symboliczne znaczenie wiązano wówczas ze współczuciem, sprawiedliwością oraz miłosierdziem: trzema cnotami panowania tego „najlepszego króla”⁴⁶.

Kwiat lilii w poezji francuskich symbolistów pozostaje symbolem: czystości oraz piękna niewinnego [„Le lys naïf blanc” – „Lilia rodzi się białą” (*Mallarmé*), „purs comme un lys” – „czyste, jak lilie” (Verlaine)], śmierci [„La blanche Ophélie flotte comme un grand lys” – „Błada Ofelia płynie, jak duża lilia” (Rimbaud)], Matki Boskiej [„Comme un lys sous de pourpres cieux” – „Jak lilia pod purpurowymi niebiosami” (Verlaine)], elegancji, luksusu [„Les grands lys orgueilleux se balacent au vent” – „Duże dumne lilie kołysały się na wietrze” (Verlaine)]⁴⁷, a także mistycznego i ekstatycznego pojmowania boskiego absolutu [„Et tu fis la blancheur sanglotante des lys/ Qui, roulant sur des mers de soupirs qu’elle effleure/ A travers l’encens bleu des horizons pâlis/ Monte rêveusement vers la lune qui pleure” (*Mallarmé*)]⁴⁸.

Charakterystyczne cechy obrazu lilii wzbogacają tutaj epitety, którym właściwa jest emocjonalna metaforyzacja: „błękitnych lilii” (Staff), „delikatny kwiat duszy-lilii”, „lilia zwiędła, blada”, „dziwne lilie stoją, jak omdłałe, i ręce dokądś rozpościerają” (Oleś).

Zmysłowość

W wierszu Olesia zatytułowanym *Dlaczego nie urosłicie w stepie tuberozą w trawie...* ważne pozostaje nie tylko piękno przyrody. Symbol „tuberozy” odnosi się tu bowiem również do motywu uczucia intymnego dwojga zakochanych w sobie ludzi. U symbolistów pokroju Staffa kwiat ten jest symbolem pełnowartościowym. W jego tworzeniu ważną rolę odgrywają jednak różnorodne pojęcia poboczne. Daje to artyście możliwość – według słów Iwana Franki – „(...) dobierania takiego rodzaju asocjacji, które by uspokajały, usypiały wyobraźnię”⁴⁹. To właśnie w fantastycznym

⁴⁶ Словник символів культури України, dz. cyt., s. 158.

⁴⁷ P. Verlaine, *Les poètes maudis: Oeuvres complètes*, v. 1, dz. cyt., s. 124.

⁴⁸ С. Маллярме, *Поезії*, dz. cyt., s. 87.

⁴⁹ І. Франко, *Із секретів поетичної творчості*, [w:] *Літературно-критичні праці (1897–1899)*, т. 31, Київ 1981, s. 67.

kwitnięciu wonnej tuberozy („królowy nocy”) upatrywali poeci przełomu XIX i XX wieku słodki, zmysłowy, upojny aromat, który – wedle starożytnego przesądu – symbolizować miał miłość i kobiece piękno. Nic więc dziwnego, że twórczość poetycka ugruntowana na powyższych wzorcach estetycznych skłaniała się najczęściej do prezentowania bohaterów lirycznych w ramach pożądanego oraz idealnego świata duchowego. Pełna literackich nawiązań zmysłowość tuberozy – rośliny o niemal magicznych właściwościach – służyła jeszcze lepszemu uświadomieniu sobie przez ówczesnego czytelnika głębi przeżyć miłosnych danego artysty, ukazanych często przez pryzmat, niekiedy celowo niedomówionych, problemów jego bohaterów lirycznych.

Realia ukraińskiego krajobrazu (step, pasikoniki, dzwonki stepowe, szelesty kwiatów, traw, fali, jasne, pierwsze promienie słońca) przedstawia więc Oleś w swojej twórczości z niezrównaną szczerością osoby zakochanej w pięknej kobiecie, która w wyobraźni poety przybiera postać tuberozy, cudem kwitnącej „wśród murów i kominów”. Niezwykły kwiat, którym fascynuje się tu artysta, odzwierciedla sakralny, tajemniczy związek kobiecej duszy i jej twórczego geniuszu. Intensywna woń owego kwiatu „(...) wywołuje nieświadomie w ludzkim układzie nerwowym ospałe wizje i halucynacje” (Franko). Są one dla poety pewną formą jego duchowej pociechy:

Та родилась тубероза
Серед мурів, димарів,
Щоб над нею, нахилившись,
Я учадів і здурів⁵⁰.

Sensulistyczny wymiar kwiatów w poezji Olesia oraz francuskich i polskich symbolistów pozostaje też bezpośrednio związany ze zjawiskiem filozoficznej kontemplacji, stając się poniekąd – na płaszczyźnie teologiczno-religijnej – impulsem inicjującym więź człowieka z Bogiem. Woń roślin zawiera w sobie również wymiar psychologiczny. Intensywny aromat kwiatów sprawia bowiem, że „[...] poeci tworzą nieprzytomnie, byle tylko wdychać tryumf życia” (Franko). Postrzeganie przez poetę świata w jedności dźwięków, kolorów i aromatów, sprawia, że staje się on – jak uważa Franko – „[...] jedynie narzędziem boskiego objawienia; nie jest

⁵⁰ О. Олесь, *Поетичні твори. Лірика. Поэма збірками. З неопублікованого. Сатира*, т. 1, dz. cyt., s. 146.

odpowiedzialny za swoje piosnki, gdyż tworzy je w nieprzytomnym stanie swego umysłu”⁵¹. Pachnące i aromatyczne kwiaty („des jasmins agaçants” – „podeksycytowyny jaśmin” Verlaine’a, „amarant” – „amarant” Rimbaud, „lavande” – „lawenda”, „thym” – „tymianek”, „myrte” – „mirt” Mallarmé, Baudelaire) determinują w tym wypadku stworzenie własnego literackiego świata – uniwersum niepowtarzalnych uczuć i myśli. To przestrzeń gdzie aromaty i dźwięki są misternie ze sobą połączone [„Chaque fleur s’évapore ainsi qu’un encensoir/ Les sons et les parfum tournent dans l’air du soir/ Valse mélancolique et langoureux vertige!” (Baudelaire)], stwarzając niepowtarzalną muzykę zmęczonej duszy [„De grandes fleurs avec la balsamique Mort/ Pour le poete las que la vie étiole” (Mallarmé)]⁵².

Panteizm

Egzotyczne kwiaty ożywiały, jak widzimy, twórczą wyobraźnię Ołesia. Stanowiły one zarazem w jego poezji wyraźny obraz piękna florystycznego: *cyneraria* (kwiat z jaskrawym kwiatostanem), czarodziejski kwiat *ogniokwiatu*, *bromelia* (jaskrawy kwiat z jasnozielonymi liśćmi), *anemon* (trująca roślina z kwiatami różnego koloru), *tuberoza* (biały, aromatyczny kwiat). Osobnej funkcji doczekał się w jego liryce nawet kwiat *hiacyncytu novalis*. Tę „kwitnącą na białej pustyni” roślinę wprowadził bowiem Oeś do treści swoich wierszy pod postacią rozrzuwionych obrazów, właściwych choćby dla twórczości Olhy Kobylanskiej.

Egzotyczna obrazowość świata wydaje się ponadto w twórczości Ołesia pewną formą tła, dzięki której do percepcji potencjalanego czytelnika jego utworów jeszcze intensywniej przedostać się mogą kolejne szczegóły prezentowanej przez niego poetyckiej rzeczywistości. Taką rolę spełnia u tego artysty na przykład obraz *przebiśniegu błękitnego*. W jego symbolicznym znaczeniu zawarta bowiem została przez twórcę historia dalekiej obczyzny („Хай тебе він привітає/ З сонцем, з ласкою, з теплом/ І розкаже, що він слухав,/ Нахилившись над струмком”)⁵³, antyteza niezniszczalnej miłości poety do własnej ojczyzny i nieustannej tęsknoty za nią.

⁵¹ І. Франко, *Із секретів поетичної творчості*, dz. cyt., s. 75.

⁵² С. Маллярме, *Поезії*, dz. cyt., s. 37.

⁵³ О. Олесь, *Поетичні твори. Лірика. Поза збірками. З неопублікованого. Сатира*, dz. cyt., s. 38.

Asocjatywna zawilość symboliki roślinnej stanowiła więc najwyraźniej dla europejskich artystów końca XIX i początku XX stulecia metaforyczną ilustrację dążenia człowieka do równowagi duchowej, zawartej w jego twórczym wyrażaniu siebie i w harmonii wewnętrznej. Zaprezentowaną tu panteistyczną wizję piękna przyrody można więc w powyższym kontekście uznać za ponadprzeciętny oraz metafizyczny przejaw absolutnego ideału, do którego wszyscy powinniśmy zmierzać.

Bibliografia

Бодлер Ш., *Поезії*, Київ 1999.

Веселовский А., *Историческая поэтика*, Москва 1989, s. 59-74.

Карманський П., *Поезії*, Київ 1992.

Маллярме С., *Поезії*, Київ 1990.

Олень О., *Поетичні твори. Лірика. Поза збірками. З неопублікованого. Сатира*, т. 1, Київ 1990.

Рембо А., *Поэтические произведения в стихах и прозе*, Москва 1988.

Словник символів культури України, Київ 2002.

Тетмаєр К., *Мелянхолія*, Київ 1898.

Франко І., *Із секретів поетичної творчості*, [w:] *Літературно-критичні праці (1897–1899)*, т. 31, Київ 1981.

Чупринка Г., *Поезії*, Київ 1991.

Яценко М., *Українська романтична поезія 20-60-х років XIX ст.*, [w:] *Українські поети-романтики: Поетичні твори*, Київ 1987.

Tetmajer-Przerwa K., *Poezje*, Warszawa 1974.

Staff L., *Poezje zebrane*, t. 2, Warszawa 1967.

Verlaine P., *Les poètes maudis: Oeuvres complètes*, v. 1, Paris 1960.

Ihor Curkan, *Symbolika florystyczna w poezji O. Olesia oraz w twórczości francuskich i polskich symbolistów*

Ihor Curkan

Public University in Kherson, Ukraine

THE FLORAL SYMBOLISM IN THE POETRY OF OLEKSANDR OLES, AND IN FRENCH AND POLISH SYMBOLISTS

The article is dedicated to plant symbolism, which became a constant constituent of the original creation of Oleksandr Oles, as well as of French and Polish symbolists at the turn of the 19th century.

Key words: poetic imagination, symbol, reflection, vision, symbolism.